

Vehb b. Münebbih Rivâyeti Bağlamında ‘On Emir’

‘The Ten Commandments’ in the Context of the Narration of Wahb Ibn Munabbih

Doktora Öğrencisi Erhan Turan

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri,
ertituran@gmail.com

İstanbul Sabahattin Zaim University
Graduate Education Institute
Basic Islamic Sciences
<https://orcid.org/0009-0004-4754-4264>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Araştırma Research Article
Geliş Tarihi Received	18 Mart March 2024
Kabul Tarihi Accepted	06 Mayıs May 2024
Yayın Tarihi Published	30 Haziran June 2024
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
Sayı Issue	41
Sayfa Pages	61-81

Atıf | Cite as

Erhan Turan, “Vehb b. Münebbih Rivâyeti Bağlamında ‘On Emir’”. Usul İslam Araştırmaları Dergisi 41 (Haziran 2024), 61-81.
<https://doi.org/10.56361/usul.1453486>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir
This article has been scanned by iThenticate.
No plagiarism detected.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Erhan Turan).

Öz*

İslami ilimlerin temel kaynaklarından olan Sünnet, hadislerin davranışa dönüşmesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda Hz. Muhammed'e s.a.v. ait olduğu ifade edilen sözlerle birlikte sahâbe ve tâbiûn sözleri de davranış oluşturmaları bakımından önem kazanarak temel eserlerde yer almıştır. Maktû' olarak adlandırılan, nadir de olsa muhtevasının önceki vahiy kaynaklı dini geleneklere ait kitaplardaki bilgilere benzerliği sebebiyle tenkit edilen tâbiûn sözlerinden bazıları, İslam âlimlerince ilgili eserlerde yer verilerek bilgi kaynağı olmuştur. Bu bağlamda bazı âlimler tarafından aktardığı rivâyetlerle tenkit edilen Vehb b. Münebbih, nakilleriyle önem arz etmiş ve ayrı bir araştırma konusu yapılmıştır. Aynı şekilde oryantalistler de O'nu özel ilgi alanı olarak araştırma konusu ederek, Tevrat ve İncil esaslı anlatımlara benzer nakillerinin fazlalığıyla tenkitlerinde odak noktası yapmışlardır. Bu bağlamda Vehb b. Münebbih'e izafe edilerek tenkide konu edilen, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta önemli bir yere sahip '*On Emir*' rivayeti örnek gösterilebilir. İlgili rivayet, on emre dair maddelerle birlikte Tevrat, İncil ve Kur'an'da kastedilen anlamlarıyla incelenerek kıyas edilmiştir. Yapılan kıyas sonrasında elde edeceğimiz bilgi, tekst-kontekst bağlamında ayrı bir değer taşımaktadır. Bu kıyas, ehli-i kitapla ilgili nakledilen bilginin doğruluğu noktasında ve interdisipliner düşünceye katkı sağlaması bakımından da önem kazanmaktadır. **Anahtar Kelimeler:** Hadis, İslâmî İlimler, Vehb b. Münebbih, Nakil, On Emir.

* Bu çalışma "Vehb b. Münebbih ve Rivâyetleri" başlıklı devam eden doktora tezinden türetilmiştir. / This study is derived from his doctoral dissertation titled "The Narrations of Wahb b. Munabbih".

'The Ten Commandments' in the Context of the Narration of Wahn Ibn Munabbih

Abstract

Sunnah, one of the main sources of Islamic sciences, is the transformation of hadith into behaviour. In this sense, the sayings of the *ashāb* (companions) and the *tabi'ūn* (successors) have gained importance in terms of behaviour and have been included in the works. Some of the sayings of the *tabi'ūn*, which are called *maqtu'* and criticized for being similar to revelation-based religions, were included by Islamic scholars in their works and became a source of information, albeit rare. In this context, although Wahn ibn Munabbih was criticized, he gained importance with his narrations and became the subject of research. Again, orientalist have made him the centre of their criticism by investigating the similarity of his narrations with the texts of the Torah and the Bible. The 'Ten Commandments' narrative, which is also important in Judaism and Christianity, is an example of this claim. The narrative was compared with the Torah, the Bible and the Qur'an, which contains the Ten Commandments. The information to be obtained from the comparison is of particular value in the context of text-context. This comparison is important in terms of the accuracy of information about Ahl al-Bayt and its contribution to interdisciplinary thinking.

Keywords: Hadith, Islamic Sciences, Wahn ibn Munabbih, Narrative, Ten Commandments.

" الوصايا العشر " في سياق رواية وهب بن منبه

المخلص

يمكن تعريف السنة النبوية التي هي أحد المصادر الرئيسية للعلوم الإسلامية بأنها تحويل الأحاديث النبوية إلى السلوك. وبهذا المعنى اكتسبت أقوال النبي صلى الله عليه وسلم وأقوال الصحابة والتابعين أهمية من حيث تحويلها إلى سلوك، وأدرجت في المصنفات الأساسية. وبعض أحاديث التابعين، وهي التي تسمى بالمقطوع والمنقول، وإن كان ذلك نادراً؛ لتشابه المعلومات التي تحتويها مع المعلومات الموجودة في كتب أصحاب الديانات السابقة التي تستند إلى الوحي، وقد استفاد منها علماء الإسلام وأدرجوها في المصنفات ذات الصلة، وأصبحت مصدرًا من مصادر المعلومات. غير أن وهب بن منبه الذي انتقده بعض علماء المسلمين في بعض مروياته، كان مهماً بروايته وكان موضوع بحث مستقل، وقد استندوا إلى مروياته في بعض مروياته. وكذلك المستشرقون جعلوه أيضاً موضوعاً لبحثهم اهتماماً خاصاً وجعلوه محور نقدهم لكثرة مروياته على غرار المرويات التي تستند إلى التوراة والإنجيل. وفي هذا السياق يمكن أن نضرب مثلاً على ذلك الرواية " الوصايا العشر " المنسوبة إلى وهب بن منبه التي نسبت إلى وهب بن منبه وتقدها، والتي لها مكانة هامة في اليهودية والمسيحية. بعدما تم مقارنة الرواية عن وهب بالرواية التي يرويها قد تم تحليل الرواية ذات الصلة ومقارنتها مع معناها في اليهودية والمسيحية والإسلام و مواد الوصايا العشر.

الكلمات المفتاحية: الحديث، العلوم الإسلامية، وهب بن منبه، النقل، الوصايا العشر.

Giriş

Yahudi ve Hıristiyan kültüründe önemli yeri olan ‘*On Emir*’; her iki toplumda dîni, sosyal ve kültürel anlamda belirleyici ve tartışılmazdır. Aynı zamanda on emir, bir düzenin karşılığı olan kurallar bütünüyle birlikte ahlak esaslarını karşılamaktadır. Kronolojik olarak son semâvî dini gelenek olarak kabul edilen İslâm Dininde, dini ve ahlaki normlarla kıyas edildiğinde on emir ifadelerinin benzer birçok ayet ve hadiste yer aldığı görülmektedir.

Kelime anlamı itibarıyla bu emirler; İbranice ‘*a seret ha-dibberot*’, Latince ‘*decalogus*’, Grekçe ‘*dekalogos*’, batı dillerinde ‘*decalogue*’, Arapça ‘*el-evâmirü’l-aşere*’ ve Türkçe’de ‘*on emir*’ şeklinde kullanılmaktadır. ‘*On Emir*’le Hz. Mûsâ’nın İsrâiloğullarını Mısır’dan çıkardıktan yedi hafta sonra Sina dağında bizzat Tanrı tarafından sözlü olarak bildirilen ve ardından iki taş levha üzerine yazılmış olan emirler kastedilmektedir. Daha sonrasında bu iki levha, ahit sandığına konularak muhafaza edilmiştir. Tevrat’ta on emir, Çıkış ve Tesniye bölümlerinde olmak üzere iki yerde geçmektedir.² İncil’de on emir, İbranice ‘*aseret ha-dvarim*’, Rabbinik İncil’de ‘*aseret ha-dibirot*’ ve Yunancada ‘*deka logoi*’ anlamında kullanılmaktadır.

Tevrat’ın Çıkış ve Tesniye³ bölümlerinde yer alan pasajlarda Hz. Mûsâ’ya Sina dağında verilen levhaların üzerine işlendiği kabul edilen metinlerin Tanrı’nın İsrâiloğullarıyla yapmış olduğu antlaşmanın özeti olarak kabul edilen on emir, uyulması gereken bazı yasakları da ihtiva etmektedir. Genel olarak ilk beş maddesinde Tanrıyla ilgili olan şirk, putperestlik ve küfürle alakalı konular, diğer beş maddedeysse birey ve toplum olarak uyulması gereken kaideler yer almaktadır.⁴

Başta Kur’ân ve hadisler olmak üzere İslâmî metinler incelendiğinde muhteva olarak on emir adı verilmeden benzer ifadelerin muhteva olarak yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda bazı oryantalistler, Tevrat ve İncil’e dair bazı söylemlerin ilgili âyet ve hadislerden hareketle, on emri de merkeze alarak İslâmî metinlere ilave edildiğini söylemişlerdir. Bu durum bir ön yargının, kendi

² *Kitabı Mukaddes*; (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Çık. 20: 2-17; Yas. 5: 6-21; Ömer Faruk Harman, “On Emir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/347.

³ Çık. 20: 1-17; Yas. 5: 5-21.2.

⁴ Sebastian Günther, “O People of the Scripture! Come to a Word Common to You and Us (Q. 3:64): The Ten Commandments and the Qur’an”, *Journal of Qur’anic Studies University Of Toronto*, 9/ 1 (April 2007), 28-58.

kabullerine uygun olmayanı tenkit etmemenin ve adeta tevili de zorlayarak metni beklentileri doğrultusunda anlamlandırmaya çalışmanın sonucu olarak görülmektedir.⁵ Vahiy kaynaklı dinlerdeki benzer kaideler, bir önceki dinin emir ve yasaklarına benzer nitelikte olabileceği gibi bir önceki dinin vahiy kaynaklı olduğunu doğrulama veya onun devamı olabileceğini de göstermektedir. Ancak İslâmî geleneğin, her ne kadar önceki dinlere dair benzer kuralları ihtiva ediyor gibi görünse de aslında içerdiği ilahi mesajın evrenselliğiyle diğer dinleri, ilgili kaideleriyle birlikte bünyesinde topladığını ve dolayısıyla o dinlerin hükmen sona erdirilmiş olduğunu ifade ettiğini de söyleyebiliriz. Bu bağlamda dini kaidelerin, vahiy kaynaklı olması sebebiyle güvenilirliği tartışılmaz olmalı ve ilgili normları konu eden son din, tüm kurallarıyla birlikte değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır. Bu gerekçelerden yola çıkarak örnek olması bakımından ‘*On Emir*’e dair maddeler ve konuları, dinler arasındaki benzerlik ve farklılıkları göstermek adına önemlidir.

Konuyla ilgili rivâyetler incelendiğinde, ilk dönemde İbn Abbâs (öl. 68/688) ve Vehb b. Münebbih’in (öl.114/733) on emir ifadesini de kullanarak muhtevasına dikkat çektikleri görülmektedir. İlgili rivayetlerde Tevrat ve İncil ifadelerine dair benzerliklerin yanında farklılıklar da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ifadelerdeki benzerlikler ve farklılıklar, aktarılan bilginin doğruluğunu tespitle değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sebeple Kur’ân, Hadisler, Tevrat ve İncil bağlamında on emir maddeleri, ana konularına işaret edilerek incelenecektir. Sonra da daha çok oryantalistlerin tenkitlerine konu olması sebebiyle Vehb rivayetinden hareketle Tevrat ve İncil’de yer alan metinler mukayese edilecektir.

1. Tevrat’ta ‘On Emir’

Metinler arası kıyasa, öncelikle Tevrat’ın ‘Çıkış’ ve ‘Tesniye’ bölümlerinde yer alan on emre dair maddelerle başlayacağız:

Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkararak Tanrı’n-Yahova benim.’, ‘Benden başka ilâhların olmayacaktır.’, ‘Kendin için oyma put; göklerde, yerde, yeraltında veya sulara bulunan hiçbir şeyin suretini yapmayacaksın. Onlara eğilmeyeceksin ve ibadet etmeyeceksin. Çünkü senin Tanrı’n-Rab; benden nefret edenlerden, babaların günahını çocuklar üzerinde, üçüncü ve dördüncü nesilde arayan, beni seven ve

⁵ Michael, Pregill, *İsrâiliyyât myth and pseudepigraphy: Wahb b. Munabbih and the early Islamic versions of the fall of Adam and Eve*, (Kudüs: Hebrew University Of Jerusalem The Faculty Of Humanities, The Institute of Asian and African Studies The Max Schloessinger Memorial Foundation, Jerusalem Studies In Arabic And Islam, S. 34 2008), 215-284.

emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden kıskanç bir Tanrı'yım.', 'Tanrı'n-Rabbin ismini boş yere ağza almayacaksın, çünkü Rab kendi ismini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.', 'Şabat gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın. Yedinci gün Tanrı'n-Rabbe Şabat günüdür. Sen, oğlun, kızın, kölen, cariyen, hayvanların ve kapılarında olan garipler hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü Rab; gökleri, yeri, denizi ve onlarda olan şeyleri altı günde yarattı. Yedinci günde istirahat etti. Bunun için Rab, Şabat gününü mübarek kıldı ve takdis etti.', 'Babana ve anana hürmet et ki Tanrı'n-Rabbin sana verdiği toprakta ömrün uzun olsun.', 'Öldürmeyeceksin.', 'Zina etmeyeceksin.', 'Çalmayacaksın.', 'Komşuna karşı yalan şahitlik etmeyeceksin.', 'Komşunun evine, karısına, kölesine, cariyesine, öküzüne eşeğine ve hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.' Dedi.⁶

Tevrat'ta yer alan on emirde görülen şudur ki Tanrı, mutlak hâkimiyet sahibi ve kendisinden başka ilah olmayandır. Bu sebeple O'ndan başkasına ibadet edilmemeli ve ismi boş yere anılmamalıdır. Yukarıda zikredilen bu esaslar, her ne kadar doğrunun ifadesi olsa da "Yahudiler 'Üzeyir Allah'ın oğludur' dediler, Hristiyanlar da 'Mesih-İsa Allah'ın oğludur' dediler. Bunlar, daha önceki inkârcuların söylediklerine benzer ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! Nasıl da yüz çeviriyorlar!"⁷ ayetiyle bu emirlerin, ortaya konulan doğrudan uzaklaşarak ihmal edildiğini ve tahrif edilerek davranışa dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. Yine Tevrat'ta, Tanrı'nın kendisini sevmeyen ve nefret eden kimseye duyduğu öfkeden dolayı sadece muhatap sorumlu tutulmamış, dört nesil dâhil edilerek Tanrı adına nefret söylemi oluşturulmuştur. Bu konu da "Günah işleyen hiçbir nefis, başkasının günahını çekmez."⁸ ayetiyle suçun ve günahın şahsiliği vurgulanarak sorgulanır kılınmıştır. Zikredilen iki maddeden hareketle ve sadece insan merkeze alındığında bu sözler, Tanrıya aidiyeti bakımından sorgulanırlığını ve beşer müdahalesinin varlığını göstermektedir. Bu iki maddeyle birlikte metin; Şabat gününe yüklenen anlam ve o günde neler yapılması gerektiği, anne-babaya hürmet, haksız yere bir cana kıymama, zina etmeme, hırsızlık yapmama ve komşuya karşı sorumlulukların neler olduğu ifade edilerek tamamlanmaktadır.

Tevrat metinlerinin Kur'ân'la kıyası aralarında önemli farkların olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili yapacağımız değerlendirme, bu farklılıkları öne çıkarmakla birlikte metnin anlam bakımından doğruluğunu da ortaya koymada yardımcı olacaktır. Başta oryantalistlerin İslâm aleyhine iddialarına mesnet

⁶ Çık. 20:2-17; Yas. 5:6-21.

⁷ et-Tevbe 9/30.

⁸ Fâtr 35/18; en-Necm 53/38.

kıldıkları metinler olmak üzere; Tevrat ve İncil metinleri, konu bakımından anlam bütünlüğü içerisinde gözden geçirilmeli, diğer dinlerle mukayese edilerek doğruluğu ihtimal dâhilinde tutulmalı ve ilgili değerlendirmeler yapılmalıdır. Bu bağlamda Müslüman araştırmacıların ve oryantalistlerin ön yargıdan uzak kalarak objektif değerlendirmeler temel hedefi olmalıdır. İlgili araştırmaların kimler tarafından ve hangi usul üzere yapılacağıyla ilgili düzenlemeler yapılarak yöntemler geliştirilmelidir.

2. İncil’de ‘On Emir’

On emre dair maddeler, ‘emirler’ olarak Markos İncil’inde yer almış ve Matta İncil’inde de Hz. İsa tarafından kanun kapsamında bağlayıcı olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.⁹ Bu emirlerin ilk beşi Tanrı-insan arası ilişkileri ve ikinci beşi de insanlar arası ilişkileri içermektedir. Her iki anlamda da on emir, Tanrı tarafından verilen buyrukların insanlara aktarımı olarak Tevrat’ta olduğu gibi İncil’de de yer almaktadır. Ancak ilgili metinlerde, on emir ifadesi kullanılmadan ve birkaç madde eksik haliyle bulunmaktadır.

2.1. Matta İncil’inde ‘On emir’

Adamın biri İsa’ya gelip; “Öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için nasıl iyilik yapmalıyım?” diye sordu. İsa; “Bana neden iyilik hakkında soruyorsun?” dedi. “İyi olan yalnız biri var. Yaşama kavuşmak istiyorsan, O’nun buyruklarını yerine getir!” Adam; “Hangi buyrukları?” diye sordu. İsa şöyle dedi: “‘Adam öldürmeyeceksin, zinâ etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere şahitlik etmeyeceksin, annene-babana saygı göstereceksin’ ve ‘Komşunu kendin gibi seveceksin.’¹⁰

2.2. Markos İncil’inde ‘On emir’

İsa yola çıkarken, biri koşarak yanına geldi. Önünde diz çöküp O’na; “İyi öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için ne yapmalıyım?” diye sordu. İsa; “Bana neden iyi diyorsun?” dedi. “İyi olan yalnız biri var, O da Tanrı’dır. O’nun buyruklarını biliyorsun: ‘Adam öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere şahitlik etmeyeceksin, kimsenin hakkını yemeyeceksin, annene-babana saygı göstereceksin.’¹¹

Yukarıdaki iki metin kıyaslandığında aralarındaki benzerliklerin yanında Matta’daki ‘*Komşunu kendin gibi seveceksin.*’ ifadesinin Markos İncil’inde ‘*Kimsenin hakkını yemeyeceksin*’ şeklinde olduğu dikkati çekmektedir. Her iki metin Tevrat’la mukayese edildiğindeyse sayısal anlamda noksanlıkların olduğu

⁹ Günther, “The Ten Commandments and the Qur’an”, 28.

¹⁰ Mat. 19:16-19.

¹¹ Mar. 10:17-19.

görülmektedir. Nitekim İncil’de bulunmamakla birlikte Tevrat’ta; Tanrı’yı yüceltmek, buyruklarına tabi olmak, haksız yere bir canı katletmek, zina etmek, hırsızlık yapmak, anne-babaya saygı göstermek, yalancı şahitlik ve kul hakkı yemenin yasaklığıyla ilgili konular vurgulanmaktadır. Her ne kadar Tevrat’ın şeriatta takibi olarak kabul edilse de Hz. İsa’ya atfen aktarılan on emir, konularına işaretle Matta ve Markos İncillerinde kısmen yer almaktadır.

Tevrat ve İncil metinlerinde on emir maddelerinin benzerlikleri, her iki dinin birbirinin devamı olduğunu göstermekle birlikte, aslında birinin diğerini tamamladığına delil olmaktadır. On emir özelinde metinler arasında değerlendirme yapıldığıdaysa, iman ve ahlak esaslarını ihtiva eden maddelerin Tevrat metninin, İncil metnine göre daha kapsayıcı olduğu görülmektedir. İlgili metinler arası farklılıkların, her iki metnin güvenilirliğine olumsuz etki edeceği düşüncesi, her iki metnin aynı olduğunun kabulünü gerekli kılmaktadır. İlgili metinlerin, iki ayrı dine ait olduğu kabul edilirse, aralarındaki benzerliğin ve farklılığın dinlerin kendi bünyesinde olacağı için kıyasa gerek kalmayacaktır. Ancak bu emirlerin İsrâiloğullarına gönderilen iki ayrı peygambere ait olduğu kabul edilirse değerlendirme ve sonuç farklılık arz edecektir. Yani her din sahibi kendi kabulleriyle değerlendirmede bulunacaktır.

Bu bağlamda benzerliklere veya farklılıklara dair değerlendirmeler vahye bağlı kalacak ve tenkitler bu anlamda şekillenecektir. İlgili emir ve yasaklar vahye konu edildiğinde, öncelikle Kur’ân özelinde de değerlendirilmeyi gerekli kılmaktadır. Bu sebeple ilk olarak Kur’ân özelinde on emrin değerlendirilmesi yapılacak ve daha sonra diğer metinler incelenecektir.

3. Kur’ân-ı Kerim’de ‘On Emir’

Kur’ân’da on emir ifadesi kelime veya terkip olarak yer almamakla birlikte muhteva bakımından aynı veya benzer ayetlerin varlığı da muhakkaktır.

İlgili ayetler incelendiğinde, ilk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), Tevrat ehline işaret eden;

Bir zamanlar biz İsrâiloğullarından; ‘Allah’tan başkasına kulluk etmeyin, anne-babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin’ diye söz almıştık. Sonra pek azınız müstesna, döndünüz; hâlâ yüz çeviriyorsunuz. Sonra, içinizden azınız dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ ardınızı dönüyorsunuz.’; “Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi

yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız, diye de sizden söz almıştık. Bunları böylece kabul etmişsiniz. Kendiniz de buna şahitsiniz.¹²

Bu iki ayetin tefsirinde; Hz. Mûsâ’ya verilen Levhalardeki emirlerin doğruluğunu ifade etmiş ve ayetin muhtevasında bulunan; insanlarla olan ilişkilerin düzenlenmesiyle namaz ve zekât üzere alınan misaka da dikkat çekmiştir. İlgili ayette; ‘*verilen sözün ve yeminin doğruluğunun ifadesi*’ olan ‘*mîsâk*’ kelimesiyle, Benî İsrail’in daha önce olduğu gibi şimdi de içerisinde bulunduğu yanlış davranış ve tutumların vurgulandığını, başta Allah’a iman konuları ve ibadetler olmak üzere on emre işaret ettiğini söylemiştir.¹³

İbn Ebî Hâtim konu hakkında, İbn Abbâs’ın ayette yer alan maddeleri vurguladığına dikkat çekerek; ‘*Benî İsrail’den alınan misak: Allah’tan başkasına kulluk yapmamak üzeredir.*’¹⁴ demiştir. İbni Kesîr, ayette bahsi geçen Yahudi topluluklarının, uzun yıllar birbiriyle savaş halinde olan kabilelerden birisinin; Evs kabilesine destek veren Benî Nadîr diğerrinin de Kureyza ile Hazrec kabilesine destek veren Benî Kaynûka‘ olduğunu söylemiştir. Sonra da onların destekleri sebebiyle çokça masum insanın öldüğü, savaş süresinin uzadığını ve Yahudi kabilelerinin birbirlerini de katlederek memleketlerinden sürdüklerini söylemiştir.¹⁵

Tevrat metninde Hz. Mûsâ’ya hitaben; ‘*Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkaran Tanrı’n-Yahova benim.*’¹⁶ hitabı bulunmaktadır. Bu hitaba karşılık Hz. Mûsâ’ya verilen vahiyle ilgili Kur’ân; Hz. Mûsâ’nın nebi ve resul oluşu, kendisine kitap verilmesi ve rehber olması, vahiy öncesi durumu ve vahiy alması, levhalar, Tevrat’tan örnekler, Mısır’dan çıkış ve Firavun’dan kurtuluş, denizin yarılması, Hz. Hârûn’un yardımcı olarak verilmesi, mucizeler,

¹² el-Bakara 2/83-84.

¹³ Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr, *et-Tefsîrü'l-kebir*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1400/1980), 1/120; Ebü Câfer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî, *Câmiü'l-beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986), 2/187-204.

¹⁴ Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm: müsened an Rasûlillâh s.a.v. ve's-Sahâbe ve't-Tâbiîn*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1417/1997), 1/145.

¹⁵ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1416/1996), 1/302.

¹⁶ Çık. 20/2; Yas. 5/6.

isrâiloğullarıyla mücadeleleri ve benî isrâilin Hz. Peygamber'e s.a.v. tabi olmasının lüzumu gibi konuları zikretmektedir.¹⁷

Kur'ân'da misak ve levhalarla ilgili bilginin yanında; Hz. Mûsâ'nın peygamberliği, nübüvvetinin ispatı olan Tevrat ve konuları, Allah'a iman-şirkten sakınmak, kulluk, ana-babaya hürmet, komşuya-düşküne-arkadaşa-yolcuya-elimizin altındakilere-diğer insanlara iyilik, zinanın hayâsızlık olduğu, haksız yere bir cana kıyılmaması, yetimin gözetilmesi ve malına haksız yere el konulmaması, ahde vefa, ticarete aldatmamak, hırsızlık ve cezasıyla ilgili hususlar vurgulanmaktadır. Ancak Kur'ân, sadece mesele/konu tespiti yapmakla kalmamış bu esasları dikkate almayanların dünyada ve ahirette karşılaşacağı cezayı da bildirmiştir.¹⁸

İbn-i Kesîr, Abdullâh b. Selâm'ın '*Tevrat'ta sakınılması gereken hallere bu ayetlerde işaret edilmektedir.*' sözünden hareketle on emrin, aslında Benî İsrail'in yaptığı ihlalleri ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Bu ihlallerin ve emirlere karşı gelmelerin sonucunda Yahudi topluluğunun rezil edildiğini de eklemiştir. İbn-i Kesîr sözlerini, Abdullâh b. Selâm'ın; "*Bu karşı gelmenin başında da Tevrat'ın tahrif edilmesi gelmektedir.*" sözüyle destekleyerek Bakara suresindeki '*ğulf-kılf-kilit*' ifadesinin onların hakikati gizledikleri gerçeğini de ortaya koyduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Sonuçta Yahudiler, müşriklerle bir araya gelerek Hz. Muhammed ve İslâm'a karşı gelmiş ve Onunla s.a.v. savaşacaklarını dahi söylemişlerdir. Yahudilerin bu tavırları, Hz. Peygamber'e vahyedilen hükümlerin Tevrat'la benzerliği olsa da farklılıkları veya bazı hükümleri kaldırır nitelikte olduğunu göstermektedir. Nitekim Yahudilerin cahiliye döneminde Gatafan kabilesiyle savaştıklarında yenilince; "*Ahır zamanda vaat edilen peygamber hürmetine istiyoruz!*" şeklinde dua ettikleri bilinmekle birlikte, bu ve benzeri ayetlerin işaret ettiği gibi Peygamberin kendi milletlerinden olmaması kıskançlığını yaşamışlardır. Neticede onlar birtakım gerekçeler öne sürerek düşmanca tavır sergilemeye devam etmişlerdir.²⁰ Hz. Peygamber'e son derece düşman bir topluluk olmalarına rağmen kendilerine ait bilgilerden nakilde

¹⁷ Konuyla ilgili âyetler; Meryem 19/51; el-Kasas 28/30-44; el-Mü'min 40/23-53; el-İsrâ 17/2; el-Enbiyâ 21/48; es-Secde 32/23; Tâhâ 20/9-11-17-19-36-77; el-En'âm 6/154; eş-Şuarâ 26/52-61-63-65; el-İsrâ 17/101; el-Mü'minûn 23/49; el-A'râf 7/142-143-144-148-150-154-155-157; İbrâhîm 14/6.

¹⁸ Konuyla ilgili âyetler için bkz. el-Mâide 5/38-72-176; en-Nisâ 4/93; Lokmân 31/14; el-Bakara 2/224; el-İsrâ 17/23-32-33-34-35; el-En'âm 6/151.

¹⁹ el-Bakara 2/88; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/320-324.

²⁰ el-Bakara 2/88; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/326-327.

bulunulduğu ve İslâm’ın kendi dinlerinden çıkararak oluşturulduğu iddiasında da buldukları bilinmemektedir. Yani oryantalistlerin, ‘İslâm Yahudilik ve Hıristiyanlıktan etkilenerek çıkmıştır.’²¹ iddialarına, dönemin Yahudi âlimleri tarafından verilen bir cevap olmuştur. Bu durum oryantalistlerin, bu günün zannıyla o günün bilgisini tayin etmeyi metot olarak seçtiğini göstermektedir. Aynı zamanda yapmış oldukları çalışmalarda bu ön yargıdan hareketle Tevrat ve İncil, sıhhat bakımından merkeze alınmış ve Kur’ân’ın uydurulduğu iddiası ortaya atılmıştır. Onlar, öne sürdükleri iddiaları ispat edememekle birlikte, değerlendirmelerinde, üç metni de aynı usul ve anlayışa tabi tutmamışlardır. Yani objektif bir metot oluşturamayan oryantalistler, vahyen sabit ve korunmuş olan Kur’ân’ın, tüm iddialarının asılsızlığını ortaya koyduğu ve iddialarına cevap verdiği gerçeğini değiştirememişlerdir.

Bahsi geçen ayetlerden de anlaşıldığı üzere, on emrin konuları, ismi zikredilmeden Kur’ân’da yer almaktadır. Bu bağlamda Oryantalistler; âyetlerle Tevrat ve İncil metinlerinin benzerliğinden hareketle Müslüman âlimlerin, İslâm geleneğini oluşturan ayet ve hadisleri, Hz. Muhammed’in s.a.v. nübüvvetini ve İslâm’ın orijinalliğini ispat ederek korumaya çalıştıklarını iddia etmektedirler.²² Oryantalistler bu iddiayla ilgili ayet ve hadislerin, sonradan uydurularak yazıldığını savunmaktadırlar. Bir ön kabulün neticesini yansıtan bu iddia, belirlenen ve uyulması gereken bir usulün olmadığını veya dikkate alınmadığını, metinlerin bağlamlarıyla birlikte incelenmediğini ve objektif bir plan çerçevesinde üzerinde fikir geliştirilmediğini göstermektedir. Şunu kabul etmek gerekir ki ilgili konuların benzerlikleri, vahiy kaynaklı olmak bakımından dinlerin ortak paydalarını oluşturmaktadır. Bu da aslında iddia edildiği gibi İslâm’ın noksanlığından ziyade zenginliğini göstermektedir. Burada dikkate alınması gereken temel mesele bilimselliğin ve objektifliğin yerini ön yargının aldığı ve savunulan iddianın doğruluğunu ispatta belirleyici olduğudur.²³

Konuyla ilgili bir mesele de; Tevrat’ın üzerine yazıldığını ‘Levhalar’ hakkındadır. el-A’râf suresinde mealen; ‘Levhalarda Mûsâ için her konuya dair öğüdü ve her şey hakkında gerekli açıklamaları yazdık. (Ve dedik ki:) Bunlara

²¹ Shari L. Lowin, *Abraham In Islamic And Jewish Exegetical Narratives*, (Leiden-Boston: Brill, 2006), 14, 52, 270; Abd Al-Aziz al-Duri, *The Rise Of Historical Writing Among The Arabs*, ed. ve trc. Lawrence I. Conrad, (Princeton: Princeton University Press, 1983), 31.

²² Günther, “The Ten Commandments and the Qur’an”, 35.

²³ Geniş bilgi için bkz. Necmettin Salih Ekiz, *Oryantalizm ve Kur’ân: Alman-Yahudi Oryantalizminde Kur’ân’a Bakış*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023).

*sımsıkı sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.*²⁴ beyanı bulunmaktadır. Zikredilen levhalarda muhteva olarak hangi bilgilerin olduğu açık bir şekilde belirtilmiş olmasa da rivayetler incelendiğinde; Taberî'nin (öl. 310/923) Vehb b. Münebbih'e (öl. 114/732) ait olduğu bilinen nakillerden hareketle konuya ait gerekli açıklamaları yaptığı görülmektedir. Taberî, âyetin değerlendirmesini yaparken;

Benî İsrail tarafından Allah'a verilen sözün doğruluğunun hatırlatılmasıyla başlayarak yalnızca Allah'a kulluk yapılması, anne ve babaya hürmet, yakın akrabayı gözetmek, yetimin hakkını vermek, miskinlere merhamet etmek, insanlara iyi davranmak, namazı erkânıyla kılmak, zekâtı aslına uygun vermek, yalnızca Allah'a inanların emre itaat edeceği, çok az kimsenin sözünden dönmeyeceği, haksız yere kan dökmenin yanlışlığı ve haksız yere insanların memleketlerinden çıkarılmaması' konuları vurgulanmıştır.²⁵

Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1209) de tefsirinde, benzer açıklamalarda bulunarak daha çok hukuki düzenlemelerle birlikte Allah'ın vermiş olduğu nimetlerden helal ve haramlarla alakalı mükellefiyetlerin konu edildiğini beyan etmiştir.²⁶

Mukâtil b. Süleymân *et-Tefsîr*'inde, Yahudilerden alınan misaka işaretle ve on emir dair maddelerini de vurgulayarak: "*Allah, onların (levhaların) üzerine eliyle şunları yazdı: Ben ilâhım; Rahmân ve Rahîm olan Benden başka ilâh yoktur. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayacaksın. Bir insanı öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Anne-babanın onurunu lekelemeyeceksin!*"²⁷ şeklinde, Ebû İshâk Sa'lebî (öl. 427/1035) Kıyas-ı Enbiyâ'da: "*Allah'ın emriyle Aden Cenneti'nden bir ağacın kesilerek uzunluğu Hz. Mûsâ'ya göre on zirâ' olmak kaydıyla dokuz levha haline getirilmiştir. Levhalar, Hz. Mûsâ'nın koluna sığacak şekilde hazırlanmış ve ağacın hammaddesi yeşil zümrüttendir. Yerle gök arasında uzun bir kalemle Allah, Hz. Mûsâ için eliyle Cuma günü yazdığı ve sonrasında Cebrail'e levhaları Mûsâ'ya teslim etmesini emretmiştir.*"²⁸ şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

²⁴ el-A'râf 7/145.

²⁵ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 2/12.

²⁶ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir- Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 3/585.

²⁷ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 1/113.

²⁸ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri Sa'lebî, *Kasasü'l-Enbiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985), 180.

İslâm âlimleri, levhalara dair yorumlarında Tevrat ve İncil’den bahsetmemişler ve konuyu olması gerektiği gibi Kur’ân ve rivayetler üzerinden açıklamışlardır. Onlara göre tahrif edildiği kabul edilen ve güvenilirlik bakımından üzerinde şüphe bulunan İsrâiliyât’a dair bilgilerin değerlendirilmesinde, kabul edilecek görüşün Kur’ân ve Sünnete uyumlu olması esastır. Bu sebeple İsrâiliyât’a dair aktarılan bilgilere, Hz. Peygamber’in “*Benden bir ayet de olsa tebliğ ediniz. İsrâiloğullarından da rivayet edebilirsiniz. Kim bile bile bana yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın!*”²⁹ hadisini göz önünde bulundurarak ihtiyatla yaklaşmışlardır.

Vahiy esaslı dinler arasındaki benzerlikler; muhatap toplumun aynı olduğu düşünüldüğünde, Tevrat ve İncil bağlamında devamlılığı ifade edebilir. Ancak Kur’ân özelinde on emri de içeren bu benzerlikler, İslâm’ın tamamlayıcı veya devamı olmaktan ziyade diğer dinleri de kapsayıcı bir vasıfta olduğunu göstermektedir. Esas olan birkaç rivayetten hareketle genelleme yapmak değil ilgili konuya dair ayet ve hadisleri bir araya getirerek ön yargı olmaksızın kendi bünyesinde değerlendirmede bulunmaktır. Mevcut benzerlik ve farklar, önceki şeriatlardan etkilenmenin yanında zamanla ilgili metinlerden uzaklaşıldığının veya değiştirilerek aktarıldığının ispatı olabilmektedir.

On emrin Tevrat, İncil ve Kur’ân özelinde değerlendirilmesinden sonra araştırmamızın temelini oluşturan Vehb b. Münebbih’ten aktarılan rivayete geçebiliriz.

4. Vehb b. Münebbih Rivayetinde ‘On Emir’

On emir ifadesinin hadislerde zikredilmemekle birlikte İbn Abbâs ve Vehb b. Münebbih rivâyetlerinde bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu bağlamda öncelikle on emire dair Vehb rivayetini aktaracak ve yapılan tenkitler üzerinden Tevrat-İncil esaslı on emir metinleriyle mukayese ederek değerlendirmede bulunacağız. Rivayet şöyledir:

Allah Teâlâ, isimlendirdiği ve yazdırdığı Tevrat’ta on emirden şöyle bahsetmiştir: Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla... Bu Kitap Allah Teâlâ tarafından isimlendirilen, Beni tesbîh ve tasdik etmek üzere kulu Mûsâ’ya yazdırılmıştır. Ey Mûsâ! Ben Allah’ım ve Ben’den başka ilâh yoktur. Bana ibadet edin ve hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ben Hakkım ve sözü hak olanım. Müşriklerin yüzlerini ateş

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, “Ehâdisü’l-Enbiyâ”, *Mevsûatü’l-Hadisî’s-şerîf el-Kütübü’s-Sitte. -Sahihi’l-Buhârî, Sahihi’l-Müslim, Sünen-i Ebü Davud, Câmiü’l-Tirmizî, Süneni’n-Nesâi, Sünen-i İbn Mâce-*, (Riyad: Dârü’s-Selâm, 1421/2000), 50/1/670.

yakacaktır. Bana ve anne-babama şükredin. Dönüş Banadır. Senin ömründen istiyorum. Ben seni yok olmaktan korurum. Sana güzel bir hayat veririm. Hayatını hayırlı olana çeviririm. Haram kılınan nefsi, hak olmayan bir şey için öldürürsen genişliğine rağmen yeryüzü ve çapına rağmen gökyüzü sana dar gelir. Öfkemle dolar. Cehennem var. Benim adıma yemin ederek yalan söylemeyin ve günah işlemeyin. Beni tenzih ve tezkiye etmeyen, Esmamı yüceltmeyen, duyduğuna şahitlik etmeyen, aklını korumayan, sana güvenmeyen ve kalbini sana meylettirmeyen kimseyi temize çıkarmam. Kıyamet gününde Ben şahitlik ettikleri üzere şahitlerle karşılarda dururum. Sonra onlara gizli bir şekilde haklarında sorarım. İnsanlara faziletimden verdiklerimden dolayı haset etmeyin. Ben vermede en cömert olanım. Dilediğime veririm ve dilediğime vermem. Onlar nimetlerim ve rızım üzere bir söz sahibi değildirler. Gözlerini onlarda olana dikme ve gönlün onları takip etmesin. Çünkü haset nimetimin düşmanıdır.³⁰

Kur'ân, Tevrat ve İncil'de on emri ve muhtevasını gösteren maddeler dikkate alındığında, Vehb'ten nakledilen rivayetin konu bakımından benzer olduğu görülmektedir. Kur'ân'da on emir ismen zikredilmemekle birlikte 'Hz. Mûsâ'ya verilen levhalarda yer alan konular...' ifadesiyle levhalara işaret edilmiş ve vahiy de öne çıkarılarak konu aktarılmıştır. Bu bağlamda Vehb rivayetine bakıldığında metnin başında 'Tevrat'ta yer alan on kelime/on emir...' ifadesinin olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili Hamza b. Abdullâh Kisâî (öl. 189/804), Abdullâh ibn-i Abbâs'ın (öl. 68/687-8) on emrin konularına dair Kur'ân'daki karşılıklarını şöyle ifade ettiğini aktarmıştır: 'Ey Mûsâ! Ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk edin ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın...' ifadesi Kur'ân'da: 'Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Çünkü annesi onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Süttten ayrılması da iki yıldır. Önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulduk. Dönüş ancak banadır.'³¹ 'Ey Mûsâ! Haksız yere kimseyi öldürme...' ifadesi Kur'ân'da: 'Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.'³² 'Ey Mûsâ! Başkasına ait olanı çalma...' ifadesi Kur'ân'da: 'Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir.'³³ 'Ey Mûsâ! Komşunun karısıyla zina etme!' ifadesi Kur'ân'da: 'Sizden, mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mümin

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fi ma'rifeti ehâdisi'r-Resûl Selvetü'l-ârifîn ve büstânü'l-muvahhidîn*, thk. Tevfik Mahmud Tekle (Beyrut: Dâru Sadır, 1432/2011), 4/19.

³¹ Lokmân 31/14.

³² en-Nisâ 4/93.

³³ el-Mâide 5/38.

*cariyelerinizden alsın.*³⁴ ‘*Ey Mûsâ! Sana yapılmasını istediğin şeyi başkalarına da yap.*’ ifadesi Kur’ân’da: ‘*Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.*’³⁵ ‘*Ey Mûsâ! Üzerine isminin anılmadığı şeyi yeme.*’ ifadesi Kur’ân’da: ‘*Üzerine Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır.*’³⁶ ‘*Ey Mûsâ! ‘Şabat günü bana ibadet etmek için kendine vakit ayır.*’ ifadesi Kur’ân’da: ‘*İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, “Aşağılık maymunlar olun!” demiştik.*’³⁷ şeklindedir.³⁸

Vehb b. Münebbih ve İbn Abbâs’tan nakledilen on emrin ihtiva ettiği konular: Tevhit, kulluk, anne-babaya iyilik, suçsuz bir insanın öldürülmesi, hırsızlık, zina, müminler arası ilişkiler, yenilmesi helal ve haram olan şeylerle şabat gününe ait hükümlerdir. Genel olarak iman, kulluk, helaller ve haramlarla fertler arası ilişkiler yer almakla birlikte toplumların devamında önemli olan meseleler vahyin konusu olmaktadır. Bu başlıklar, vahye dayalı dine inanalar tarafından dikkate alınması ve uygulanması gereken kurallardır.

Metinler arası benzerliklerden hareketle oryantalistler, Vehb gibi kimseleri işaret ederek İslâm âlimlerini hedef almış ve uydurmalara katkı sağladıklarına dair tenkitlerde bulunmuşlardır.³⁹ Bu bağlamda yapılan değerlendirmeler Kur’ân-Sünnet üzere değerlendirmelerin ve yeni araştırmacıların yönlendirilmesine neden olmuştur. On emir örneğinde olduğu gibi metinler arası benzerlikler, ilgili yargıya destek olarak kullanılmış ve Yahudi-Hıristiyan geleneğinin İslâm geleneğinin temelini oluşturduğu iddiasında öne çıkarılmıştır. Ancak Hz. Peygamber’e ait rivâyetlerde Tevrat-İncil metinlerine benzer anlatımların varlığı, aynı bölgede yaşayan toplulukların birbirleri hakkında bilgi sahibi olmasının normal ve bazen de gerekli olduğunun ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Nitekim İslâmî metinlerde, başta Hz. Mûsâ ve Hz. İsa olmak üzere, birçok peygamber, kıssalar halinde anlatılarak konu edilmektedir. İlgili ayet ve rivâyetlerde muhteva

³⁴ en-Nisâ 4/25.

³⁵ el-Hucurât 49/10.

³⁶ el-En’âm 6/121.

³⁷ el-Bakara 2/65.

³⁸ Ebû’l-Hasan Ali b. Hamza b. Abdullâh Kisâi, *Kıssatü’l-Enbiyâ*, neşr. Isaac Eisenberg (Leiden: E.J. Brill, 1340/1922), 220-221.

³⁹ Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler (İsrâilîyyât-Hadis İlişkisi)*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 374.

olarak dini, içtimai ve ahlaki olmak üzere birçok konu izah edilmiş ve bu izahlarda benzer nakillerden istifade edilmiştir.

Vehb b. Münebbih'in, dönemin Tevrat metinlerinde yer aldığını ifade ederek aktardığı rivayetle günümüz Tevrat ve İncil'inde bulunan on emrin benzerlik ve farklılıkları şöyledir:

4.1. Metinler Arası Benzerlikler

Tevrat, İncil ve Vehb b. Münebbih'ten nakledilen on emre dair metinler kıyaslandığında aralarındaki benzerlikler şöyledir:

Vehb rivâyetinde tevhitte ilgili; *“Ey Mûsâ! Ben Allah'ım ve Ben'den başka ilâh yoktur. Bana ibadet edin ve hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ben Hakkım ve sözü hak olanım. Müşriklerin yüzlerini ateş yakacaktır. Bana ve anne-babana şükredin. Dönüş Banadır.”* ifadesi, Tevrat'ta; *“Benden başka ilâhların olmayacaktır. Kendin için oyma put; göklerde, yerde veya yeraltındaki hiçbir şeyin suretini yapmayacaksın. Onlara eğilmeyeceksin ve ibadet etmeyeceksin.”* şeklindedir. İncil'de benzer veya farklı bir ifade bulunmamaktadır.

Vehb rivayetinde anne-babayla ilgili; *“Bana ve anne-babana şükredin.”* ifadesi Tevrat'ta; *“Babana ve annene hürmet et ki Tanrı'n-Rabbin sana verdiği toprakta ömrün uzun olsun.”* İncil'de; *“annene babana saygı göstereceksin!”* ibaresiyledir.

Haksız yere bir cana kastetmekle ilgili Vehb rivayetinde; *“Haram kılınan bir nefsi hak olmayan bir şey için öldürsen genişliğine rağmen yeryüzü ve çapına rağmen gökyüzü sana dar gelir. Öfkemle dolar. Cehennem var!”* ifadesi Tevrat'ta; *“Öldürmeyeceksin!”*, Matta ve Markos İncili metninde; *“Adam öldürmeyeceksin!”* şeklindedir.

İnsanlara tamah etmemekle ilgili Vehb; *“İnsanlara faziletimden dolayı verdiklerime haset etmeyin. Ben vermede en cömert olanım. Dilediğime veririm ve dilemediğime vermem. Onlar nimetlerim ve rızkım üzere söz sahibi değiller. Gözlerini onlarda olana dikme ve gönlünde onlar olmasın. Çünkü haset nimetimin düşmanıdır.”* ifadeleriyle nakilde bulunurken Tevrat'ta; *“Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun karısına, kölesine, cariyesine, öküzüne, eşeğine ve hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.”*, Matta İncil'inde; *“Komşunu*

kendin gibi seveceksin!” Markos İncil’inde de; *“Kimsenin hakkını yemeyeceksin!”* şeklindedir.

Yalan yere şahitlikle ilgili Vehb; *“Benim adıma yemin ederek yalan söylemeyin ve günah işlemeyin.”* ve *“...duyduğuna şahitlik etmeyen...”* ifadeleriyle nakilde bulunurken Tevrat’ta; *“Komşuna karşı yalan şahitlik etmeyeceksin!”* her iki İncil’de de; *“yalan yere şahitlik etmeyeceksin!”* şeklindedir.

Zina ve hırsızlıkla ilgili Vehb rivayetinde herhangi bir ifade bulunmazken Tevrat ve her iki İncil’de; *“zina etmeyeceksin!”* ve *“çalmayacaksın!”* ifadeleri bulunmaktadır.

4.2. Metinler Arası Farklılıklar

Tevrat, İncil ve Vehb b. Münebbih’ten nakledilen on emre dair metinler kıyaslandığında aralarındaki farklılıklar şöyledir:

Vehb rivayeti; *“‘Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla!’ Bu Kitap Allah tarafından isimlendirilen, Allah’ı tesbîh ve tasdik üzere kulu Mûsâ’ya yazdırılmıştır.”* ifadesiyle başlarken bu ifade; Tevrat’ta *“Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkaran Tanrı’n-Yahova benim!”*; Matta İncil’inde; *“Adamın biri İsa’ya gelip; ‘Öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için nasıl bir iyilik yapmalıyım?’ diye sordu. İsa, ‘Bana neden iyilik hakkında soru soruyorsun?’ dedi.”* Markos İncil’inde *“İsa yola çıkarken, koşarak biri yanına geldi. Önünde diz çöküp O’na, ‘İyi öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için ne yapmalıyım?’ diye sordu.”* şeklindedir.

Tevhitle ilgili Tevrat’ta; *“Çünkü ben, senin Tanrı’n-Rab, benden nefret edenlerden babaların günahını çocuklar üzerinde, üçüncü ve dördüncü nesil üzerinde arayan ve beni seven ve emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden kıskanç bir Tanrı’yım.”* ibaresi bulunurken iki İncil metninde bu ifade; *“İyi olan yalnız biri var. Yaşama kavuşmak istiyorsan, O’nun buyruklarını yerine getir.”* *“Hangi buyrukları?”* diye sordu adam.” şeklindedir. Vehb rivayetinde bu ifadeler bulunmamaktadır.

Vehb rivayetinde; *“Senin ömründen istiyorum. Ben seni yok olmaktan korurum. Sana güzel bir hayat veririm. Hayatını hayırlı olana çeviririm.”*; *“Beni tenzih ve tezkiye etmeyen, Esmamı yüceltmeyen, aklını korumayan, sana*

güvenmeyen ve kalbini sana meylettirmeyen kimseyi temize çıkarmam.”; “Kıyamet gününde Ben şahitlik ettikleri üzere şahitlerle karşılarında dururum. Sonra onlar hakkında gizlice sorarım.” ibaresi diğer metinlerde bulunmamaktadır.

Tevrat'ta diğerlerinden farklı olarak; *“Tanrı'n-Rabbin ismini boş yere ağzına almayacaksın, çünkü Rab kendi ismini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.”* İfadesi bulunmaktadır.

Şabat günüyle ilgili yalnızca Tevrat'ta; *“Şabat gününü takdis için hatırla! Altı gün çalışacaksın. Yedinci günde Tanrı'n-Rabbe Sebt günüdür. Sen, oğlun, kızın, kölen, cariyen, hayvanların ve kapındaki garibler hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü Rab gökleri, yeri, denizi ve içerisindekileri altı günde yarattı. Yedinci günde istirahat etti. Bunun için Rab Şabat gününü mübarek kıldı ve takdis etti.”* yer alırken diğer metinlerde bu ifade bulunmamaktadır.

Genel olarak rivayetlerde; tevhid, şirk, adam öldürmek, hırsızlık, varlıkların hakları, aldatmamak, yetim malının gaspı, savaştan kaçmanın cezası, faziletli ve iffetli kadınlara zina iftirası gibi konularla Allah'ın razı olacağı faziletli, erdemli ve salih insanın nasıl olacağına dair görevler sıralanmaktadır. İslâmî İlimlere dair eserler incelendiğinde, bahsi geçen konularla ilgili başlıklar ve bu başlıklar altında rivayetler sıralanmıştır. Ayrıca bu rivayetler bağlamında büyük bir literatür oluşmuştur.

5. Genel Değerlendirme

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren tevhid üzere tebliğe devam edilmiştir. Bu bağlamda rivayetler; farklı ülke ve bölgelere taşınarak yeni kültürlerle bir araya getirilmiştir. Zamanın da değişmesiyle bu bilgiler üzerinde yeniden anlama ve anlamlandırma çalışmaları yapılmıştır. Yahudi ve Hıristiyanların olduğu bölgelerde bu etkileşim, ihtida eden kimselerle birlikte daha da artarak üç dinin de vahiy kaynaklı olmasıyla aralarında kıyası zaruri kılmıştır. Neticede bu birliktelikler her bir kültürün, benzer veya farklı yönlerinin diğeri tarafından öğrenilmesini gerekli kılarak başta peygamber kıssaları olmak üzere metinler arası kıyasta ayrıca bir metot ihtiyacını doğurmuştur.

İslâmî İlimlerde ‘*Kıssas-ı Enbiyâ*’ rivayetleri olarak adlandırılan bu nakiller; konusuna göre eserlerde yer almış ve ayrı bir türe isim olmuştur. Hz. Âdem'le başlayıp Hz. İsa sonrası gelmesi müjdelenen peygamberi de konu eden

bu nakiller, bazen İsrâiliyâta dair aktarımlarla İslâmî eserlerde yerini almıştır. Mevcut bilgilerin tenkitleri, bilginin doğruluğunu tespitten ziyade değerlendirilme olarak görülmektedir. Bu bağlamda batılı araştırmacılar kendi yargılarından öteye geçememiş ve yöntemlerinin doğruluğunu kabul ederek iddiaları üzerine metotlar geliştirmiştir.

Şüphesiz İslâm’ın tebliğinde, özellikle Yahudi ve Hıristiyan halkın Müslüman olmasında, Hz. Peygamber’den nakledilen rivayetlerin muhteva olarak Tevrat ve İncil metinlerine benzerliğinin katkısı büyüktür. Hayatının ilk döneminde Yahudi âlimiyken daha sonra Müslüman olan meşhur sahâbi Abdullâh b. Selâm (öl. 43/663-64), Hz. Peygamber’e Taif dönüşü ikramda bulunan Addâs (öl. ?), Yemen’in önemli isimlerinden Ka’bü’l-Ahbâr (öl. 32/652-53 [?]) ve Vehb b. Münebbih (öl. 114/732) yukarıda zikrettiğimiz tebliğin neticesinin önemli örneklerindedir. Bu durumda on emir üzere yapılan kıyasla Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasındaki benzerliklerin değerlendirilmesinin önemi açıkça görülmektedir.

Sonuç

İlgili ayet ve nakillerden anlaşıldığı üzere ‘on emir’, ismen olmamakla birlikte Kur’ân’da ve hadislerde karşılığını bulmaktadır. İslâmî ilimlere dair metinlerdeyse ‘*on emir*’ ifadesi, muteber kabul edilen ilk dönem hadis kaynakları içerisinde de yer almamakla birlikte diğer eserlerde Vehb b. Münebbih ve İbn Abbâs’tan nakille aktarılmıştır.

On emir, İslâmî ilimlere dair metinlerde, bilginin doğruluğunu tespitten ziyade muhteva bakımından vahye aidiyetinin ispatı ve muhtevasının anlaşılması şeklinde karşılık bulmaktadır. İlgili emir ve yasaklar, beraberinde ihtiva ettiği konular esas alınarak kendi bünyesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu da verilen mesajın evrenselliğini ve tüm zamanlara atfen bağlayıcılığını göstermektedir. Vahyin temsilde son halkası olan Kur’ân’ın, bu emir ve yasakları ihtiva etmesi, özü itibarıyla kutsal kitap olma bakımından gerçekliğini ve geçerliliğini göstermektedir. Bununla beraber Kur’ân, önceki kutsal kitapların doğrularını tasdik eden ve yanlışlarını düzelten bir kimlik üstlenmiştir.

Vahiy kaynaklı dinlerde esas olan tevhit akidesi ortak paydayı oluşturmaktadır. Buna ek olarak zina, hırsızlık, kul hakları, yalan yere yemin, aldatmak, haksız yere bir cana kıymak, yakın ve komşu haklarını gözetmek gibi

konularda müştereklik oluşmuş ve sadece ceza bağlamında farklılıklar oluşmuştur. Bu bağlamda çalışmamız, vahiy kaynaklı dini geleneklerin ortak noktalarını göstermesinin yanı sıra dinlerin menşei bakımından birlikteliğini, birbirlerinin devamı ve bazen de tamamlayıcı olduğunu göstermektedir.

Ehl-i kitaba dair metinler değerlendirilirken, oluşturulan gelenek veya ön yargıdan ziyade tekst-kontekst bağlamında objektif ve interdisipliner değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Anlam bakımından doğruluk tespiti yapılacaksa vahyin son temsilcisi Kur'ân ve tatbiki olan Sünnet merkeze alınarak ilgili değerlendirmelerin yapılması kanaatini taşımaktayız.

Kaynakça

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. “Ehâdisü’l-Enbiyâ”. *Mevsûatü’l-Hadisi’ş-Şerif el-Kütübü’s-Sitte. -Sahihi’l-Buhâri, Sahihi’l-Müslim, Sünen-i Ebû Davud, Câmiü’t-Tirmizî, Süneni’n-Nesai, Sünen-i İbn Mâce-*. 50/1-670. Riyad: Dârü’s-Selâm, 3. Baskı, 1421/2000.
- Abd Al-Aziz. *The Rise Of Historical Writing Among The Arabs*. ed. ve çev. Lawrence I. Conrad. Princeton: Princeton University Press, 1983.
- Ekiz, Necmettin Salih. *Oryantalizm ve Kur’ân: Alman-Yahudi Oryantalizminde Kur’ân’a Bakış*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Baskı, 2023.
- Günther, Sebastian. “O People of the Scripture! Come to a Word Common to You and Us (Q. 3:64): The Ten Commandments and the Qur’an”. *Journal of Qur’anic Studies. University Of Toronto*. 9/1, (April 2007), 28-58.
- Hakîm Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Hakîm Tirmizî. *Nevâdirü’l-Usûl fî Ma’rifeti Ehâdisi’r-Resûl, Selvetü’l-Ârifîn ve Büstânü’l-Muvahhidîn*. thk. Tevfik Mahmud Tekle. 4. Cilt. Beyrût: Dâru Sadır, 2. Baskı, 1432/2011.
- Harman, Ömer Faruk, “On Emir”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 33/347-350. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 2007.
- Hıdır, Özcan. *Yahûdi Kültürü ve Hadisler (İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Baskı, 2018.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtim. *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm Müsneden an Rasûlillâh s.a.v. ve’s-Sâhabe ve’t-Tâbiîn*. thk. Es’ad Muhammed et-Tayyîb. 1. Cilt. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1. Baskı, 1417/1997.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*. 1. Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekafiyye, 1. Baskı, 1416/1996.
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1. Baskı, 2000.
- Kisâî, Ebû’l-Hasan Ali b. Hamza b. Abdullâh. *Kısasü’l-Enbiyâ*. nşr. Isaac Eisenberg. Leiden: E.J. Brill, 1. Baskı, 1340/1922.
- Lowin, Shari L.. *The Making of a Forefather: Abraham In Islamic And Jewish Exegetical Narratives*. Leiden-Boston: Brill, 5. Baskı, 2006.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû’l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *et-Tefsîrî’l-Kebîr*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, 1. Baskı, 1400/1980.
- Pregill, Michael. İsrâiliyyât myth and pseudepigraphy: Wahn b. Munabbih and the early Islamic versions of the fall of Adam and Eve. Kudüs: The Hebrew University Of Jerusalem The Faculty Of Humanities, The Institute of Asian and African Studies The Max Schloessinger Memorial Foundation, Jerusalem Studies In Arabic And Islam, 2008.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddîn Râzî. *et-Tefsîru’l-Kebîr, Mefâtihu’l-Gayb*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 3. Baskı, 1411/1990.
- Sa’lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri. *Kasasü’l-Enbiyâ*. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 4. Baskı, 1405/1985.
- Taberî, Ebû Câfer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiü’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*. thk. Mahmûd Muhammed Şakîr, Ahmed Muhammed Şakîr. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2. Baskı, 1406/1986.

